

але ніби зменшують кількість можливих нормативно-правових актів, поглинаючи їх своїми правовими нормами.

Логічно було б змінити процедуру прийняття кодексів, яка могла би бути дещо складнішою в порівнянні зі звичайними законами. Процедуру прийняття кодексів можна було б прирівняти до процедури прийняття органічних законів.

Таким чином, із метою підвищення ефективності законодавчого регулювання та зміцнення принципу верховенства закону в системі нормативних актів назріла потреба у внесенні змін до Конституції України щодо процедури прийняття різного роду законів.

Побудова більш ієрархічної, ніж у даний час, системи законів позитивно вплинула б на розвиток і вдосконалення правової системи й зміцнення законності в Україні.

1. Конституция Австрийской Республики 1920 г. // Конституции государств Европейского Союза. - М.: Инфра М - НОРМА, 1997. - С.11-100.
2. Основной Закон Федеративной Республики Германии 1949 года // Конституции буржуазных государств. - М.: БЕК, 1996. - С.153-230.
3. Конституция Молдовы // Конституції нових держав Європи та Азії / Упоряд. С. Головатий. - К.: Укр. Правн. Фундація. Вид-во "Право", 1996. - С.192 - 232.
4. Тихомиров Ю.А. Теория закона. - М.: Наука, 1982. - 256 с.
5. Бурлай Е.В. О понятии конституционного законодательства / Конституция СССР и укрепление основ государственной и общественной жизни. - К., 1983. - С.56 - 58.
6. Костицкий В. Актуальні теоретико-правові проблеми нормотворчості / Законотворення - основна функція парламенту. - Програма сприяння парламентіві України. - К.: Заповіт, 1997. - С.124 - 127.
7. Мицкевич А.В. Непосредственное правотворчество народа и акты референдума // Правотворчество в СССР / Под ред. А.Мицкевича. - М.: Юр. лит., 1974. - 320 с.
8. Шаповал В.М. Основний Закон держави // Віче. - 1995. - №3. - С.27 - 34.
9. Про всеукраїнський та місцеві референдуми: Закон України від 3 липня 1991 р. №1286-XII // Відомості Верховної Ради України. - 1991. - №33. - Ст.443.
10. Марченко М.Н. Проблемы теории государства и права: Учебник. - М., 2005. - 768 с.

Dutka G.I.

THE PROBLEMS OF IMPROVEMENT OF LEGISLATIVE PROCEDURE OF UKRAINE

This article is devoted to the problems of improvement of legislative procedure. The problems of the classification of laws are examined in the article. The author pays attention to the necessity of changing of Ukrainian Constitution about the order of the acceptance of different kinds of laws.

Key words: law, constitutional law, organic law, code, ordinary law.

Загурський О. Б.

СУДОВІ ДЕБАТИ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ РИМУ

УДК 34+94 (38)

Судово-кримінальне право Західної Європи склалося під значним впливом римського кримінального процесу, але не в давньому його періоді, коли мав місце різко окреслений приватно-позовний характер, а класичної його епохи, в яку колишні начала народної участі в суді й широкого визнання особистої діяльності сторін одержали гармонійне поєднання з публічним началом, що

мало своїм результатом блискучу процесуальну систему, достойну величності Риму, яка до цих пір викликає здивування.

Зокрема, дане питання досліджували Є.В. Васьковський, Н.М. Івакіна, О.А. Омельченко, Т.І. Олійник, А.М. Стоянов, К.Г. Федоров та інші.

Метою написання даної статті є дослідження особливостей судових дебатів у кримінальному судочинстві Риму, адже слово оратора вривалося в усі сфери суспільного й політичного життя, і тому римляни добре усвідомлювали магічну силу слова не тільки в Сенаті чи Народних зборах, але й, що найголовніше, в судових процесах.

Кримінальна юстиція древнього Риму розвивалася власним шляхом, практично не взаємодіючи зі змінами, які відбувалися у сфері приватного і загального судочинства. Ініціатива кримінального обвинувачення виходила або від магістрату, або від будь-якого повноправного римського громадянина [4, с.205]. У II ст. до н. е. створюються постійні судові комісії з розгляду кримінальних справ, кожній з яких доручали розгляд справ зі своєї категорії. Перша постійна комісія була організована в 149 р. до н. е. Створення систем комісій прийшлося на I ст. до н. е., а переважну більшість було організовано одночасно за законами диктатора Корнелія Сулли (81 - 79 р. до н. е.).

Головами постійних комісій були претори, яких, у разі їх відсутності, заміняли помічники. Хоч комісії називалися постійними, склад їх був різним і непостійним: на кожну призначалося від 350 до 450 суддів [4, с.208]. Сам процес розпадався на попереднє провадження в претора (*in iure*) й кінцеве провадження в суді (*in iudicium*).

Обвинувачу, який збирав докази, що називалося (*inquisitio*), призначався визначений термін, по закінченню якого він приходив до претора й в присутності викликаного обвинуваченого формулював з усією точністю обвинувачення. Обвинувачений допитувався претором або його помічником по пунктах обвинувачення (*interrogatio*), претор складав протокол із вказівкою, в чому він обвинувачується (*inscriptio in crimen*). Безпосередньо за цим претор оголошував про прийняття обвинувачення проти визначеної особи, яка з цього моменту ставала підсудною (*reatus*) [2, с.19].

Засідання відкривалося промовою обвинувача, за якою слідували промови обвинуваченого і його захисника (патрона). Як і в Греції, адвокатура в Римі була тісно пов'язана з ораторським мистецтвом. Патрони не стільки піклувалися про набуття юридичних знань і навичок, скільки про оволодіння прийомами красномовства. Термін же "адвокат" вживався для позначення рідних і друзів, позивачів. Іноді адвокатами називалися навіть звичайні свідки.

Є.А. Васьковський розрізняє ще таких суб'єктів судової діяльності: "хто захищає будь-кого в суді, той зветься патроном і є оратором; адвокатом, якщо допомагає юридичними порадами чи своєю присутністю висловлює дружню участь; повіреним, коли веде справу, й когнітором, якщо перебирає на себе справу присутнього й захищає ніби свою" [1, с. 8].

Крім того, в процесі брали участь хвалителі (laudatores), які, як свідки, розповідали про заслуги й достоїнства підсудного; нагадувачі (monitores), які підказували оратору правильні підстави, а іноді навіть брали участь у дискусіях; уповільнювачі (moratores), завдання яких полягало в тому, щоб виголосити промову тоді, коли основний оратор відпочивав.

Головне місце в судових дебатах займав обмін судовими промовами. Зі сторони обвинувача й з сторони обвинуваченого могло бути декілька промов, як правило, по 4, але бувало і до 12. Пізніше стало правилом: "Щоб була вислухана і інша сторона", що обвинуваченому надається час на 1/4 більше, ніж обвинувачу [4, с.210].

Таким чином, сторони були поставлені в рівне становище. Виступаючи із судовою промовою, обвинувач старався довести конкретну вину обвинуваченого, знищити його як особистість. У той час, як захисник намагався довести відсутність вини й викликати співчуття до обвинуваченого.

Теоретики античного красномовства встановили 5 складових частин судової промови: 1) вступ (exordium); 2) розповідь про предмет (narratio); 3) визначення головного питання (propositio); 4) аргументація (probatio); 5) закінчення (peroratio).

Проте все найкраще, чого досягло римське ораторське мистецтво, сконцентровано в ораторському мистецтві Марка Тулія Ціцерона (106-44 р. р. до н. е.). Найважливішими умовами успіху Ціцерон вважав переконаність самого оратора й намагання переконати суд, а вирішальним фактором у виступі оратора - знання. Саме знання, на думку Ціцерона, дає зміст красномовству, матеріал для вираження [3, с.48].

Саме Ціцерону належить розробка композиції судової промови, яка забезпечувала максимально легке засвоєння матеріалу. За його концепцією судова промова складалася з шести частин:

1. Вступ - повинен викликати симпатію до оратора, зосередити увагу слухачів, підготувати їх до того рішення, яке їм запропонує оратор. Вступ має бути старанно опрацьований, гострий, містити сентенції та відповідну лексику, впливати із суті справи. Він може починатися з думок щодо підсудного або його противника, або справи, або тих, перед ким вона розглядається. Розпочинають вступ із тих, перед ким суд відбувається, в тому разі, якщо їх треба відразу настроїти прихильно. Вступ мусить бути так тісно поєднаний з наступною частиною промови, як будь-яка частина тіла з іншими [5, с.37].

2. Partitio - план виступу, в якому він указував основні положення захисту й висував тези.

3. Narratio - розповідь про справу. Основна вимога до цієї частини - ясність і лаконічність. Проте не завжди можна було використовувати розповідь. Коли всім усе про справу відомо або якщо противник виклав докладно її суть, то оратор міг її оминати.

4. Докази (Probatio) - одні з них повинні впливати на розум слухачів

(argumentum), інші - на почуття. Докази беруть або зі самої справи, або поза нею, ззовні. Докази із суті справи беруться тоді, коли розглядається весь предмет, його частина. Докази поза справою - це те, що знаходилося ззовні, те, що за своєю сутністю не стосується предмета, а опирається на сторонні факти.

5. (Repetitio) - повтор вирішальних доказів, щоб вони краще закарбувалися у свідомості суду.

6. (Peroratio) - закінчення. Тут оратор повинен зміцнити свої аргументи.

Подібно, як і в Греції, проголошення судових промов вимірювалося за водяними годинниками - клепсидрами. Проте тривалість словесних дебатів із часом мінялася. Помпей встановив, що обвинувач у кримінальній справі не повинен говорити більше двох годин, а обвинувачений - не більше трьох годин. При Марку Аврелію адвокатам давали дуже багато часу для промов, але потім їх обмежили умовою не зловживати цією свободою з метою збільшення гонорару. В процесі Марка Пріска його захисник Пліній, який викладав суть справи перед судом, говорив протягом 7 годин [8, с.212].

У період імперії скасовано суд присяжних, зменшено роль адвокатури. Якщо в період республіки обвинувачений міг мати кілька захисників (12), то тепер лише 2 - 3. Проте незаможним громадянам гарантувався захист за призначенням [6, с.101].

У період імперії судовим дебатам ніхто не надавав особливої уваги, адже судовий процес відбувався за спрощеною процедурою. Владою імператора судове провадження могло бути відсторонено в будь-який момент або по відношенню до окремої особи (indulgentia), або всіх підсудних, або якої-небудь групи злочинів (ebolitio) [7, с.21].

Таким чином, судове красномовство в період імперії втратило своє первинне значення. Виступ із судовою промовою мав суто формальний характер. Підсумовуючи, слід зазначити, що організація кримінального судочинства в Римі, на відміну від Греції, відзначається більшою правовою завершеністю. У Римі були відсутні логографи як такі, лише обвинувач чи захисник самостійно готували промови, прикрашали їх словесно, інтонаційно проголошували. У республіканському Римі оратор користувався винятковою повагою і великою популярністю. Оратори займали будь-яку державну посаду, їм споруджували статуї.

Саме адвокатура республіканського періоду висунула видатних судових ораторів в особі: Марка Аврелія, Цетега, Марка Емілія Скавра, Деція, Сульпіція Руфа, Полліона, оточених ореолом слави й пошани. Ціцерон був переконаний, що слово промовця відіграватиме велику роль у житті майбутніх поколінь.

1. Васильовский Е.В. Организация адвокатуры. - С. пб., 1893. - Ч.1. - 253 с.
2. Історія держави і права зарубіжних країн (хрестоматія). - К., 1995. - 380 с.
3. Ивакина Н.Н. Судебное красноречие: Учебное пособие. - М.: Юрист, 2000. - 405 с.
4. Омельченко О.А. Всеобщая история государства и права: В 2 т. - М., 1998. - Т.2. - 306 с.
5. Олійник Т.І. М. Тулій Ціцерон - вершина римського красномовства. - К.: Либідь, 1990. - 167 с.

6. Стоянов А.Н. История адвокатуры у древних народов. - Харьков, 1869. - 178 с.
7. Тищик Б.Й. Історія держави і права стародавнього сходу. - Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1994. - 186 с.
8. Федоров К.Г. Історія держави і права зарубіжних країн. - К., 1994. - 461 с.
- У даній статті досліджуються історичні особливості судових дебатів у кримінальному судочинстві древнього Риму, розглядається побудова й проголошення в судах обвинувальної і захисної промов, взаємовідносини захисника з обвинувачем і судом.

Zagursky O.B.

JUDICIAL DEBATES IN THE CRIMINAL LEGAL PROCEDURE OF ANCIENT ROME

History features of judicial debates in the criminal legal proceeding of ancient Rome are explored in the given article, a construction and proclamation in courts of accusatory and protective speeches is considered, mutual relations of defender with accuser and court.

Key words: judicial speech, accuser, advocate, judicial debates.

Кошинець В.В.

ПОНЯТТЯ ЮРИСДИКЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ ЯК ПРАВОВОЇ ФОРМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ.

УДК 340

З метою вдосконалення демократичних основ держави та забезпечення прав і свобод людини й громадянина окремі гілки влади не можуть узурпувати владу в силу взаємного стримування і взаємного контролю. Тому необхідно до принципів правової держави й засобу утримання влади віднести принцип юридичної форми діяльності органів державної влади, їх посадових осіб.

Оскільки юридична форма діяльності зазначених суб'єктів є не просто надзвичайно важливим позитивним засобом упорядкування та регулювання суспільних відносин влади, характеризує організацію і діяльність органів держави, державного механізму на засадах права, а є й засобом контролю за владою, її обмеження.

Поділяючи думку А.Зайця, можна стверджувати, що від рівня досконалості юридичних форм, у яких здійснюється діяльність органів державної влади, їх посадових осіб, безпосередньо залежить дотримання і захист прав людини. Досконала юридична форма спроможна гарантувати права особи від порушення з боку владних структур і посадових осіб, унеможливити волюнтаризм і зловживання владою. Юридична форма забезпечує юридичні підстави для утримання і обмеження влади шляхом закріплення юридичних вимог до здійснення влади органами державної влади та їх посадовими й службовими особами, в тому числі процедури прийняття рішень, установлення негативних наслідків і регламентації юридичної відповідальності за порушення цих вимог.

Значну увагу до юридичних форм діяльності приділив професор В.М. Горшенєв. Традиційне уявлення про процес як виключно юрисдикційний було піддане критиці й обґрунтовувалося розуміння юридичного процесу як комплексної системи, що інтегрує процедури всіх правових форм діяльності, як традиційних (у кримінальному, цивільному, арбітражному процесах тощо),

так і нетрадиційних (пов'язаних із будь-якою юридичною діяльністю [10].

Однак ні теорію "судового права", ні теорію "загального юридичного процесу" ми не можемо визнати завершеними.

У цілому ж загальна теорія юридичного процесу була досліджена та розвинута в працях вітчизняних і російських дослідників: І.О. Ільїна, С.С. Алексєєва, О.Б. Венгерова, В.М. Горшенєва, В.П. Казимирчука, М.І. Козюбри, В.В. Копейчикова, В.М. Кудрявцева, В.О. Котюка, Є.А. Лукашової, М.І. Матузова, О.В. Малько, І.В. Михайловського, П.Є. Недбайло, В.С. Нерсесянца, В.Ф. пришка, О.Ф. Скакун, М.С. Строговича, В.Ф. Сіренка, І.Я. Фойницького, Ю.С. Шемшученка й ін.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, що були підготовлені як в Україні, так і в інших країнах СНД, ми не можемо констатувати той факт, що проблема юридичного процесу як загальнотеоретичної категорії є повністю дослідженою. І на сьогодні в ній продовжує залишатися багато проблемних, дискусійних чи практично не досліджених питань. Особливо це стосується питань поняття, принципів та ознак юридичного процесу, процесуальних правовідносин та ефективності процесуальної форми реалізації права.

Зрозуміло, що одночасно з узагальненою характеристикою юрисдикційного процесу слід звернути увагу на з'ясування специфічних особливостей кожного з його різновидів, взаємно поєднуючи інтеграційний і диференційований методи дослідження. Як інтеграційні проблеми теорії юрисдикційного процесу, на наш погляд, можуть бути виділені проблеми процесуального провадження, процесуальної стадії і процесуального режиму. Кожний з цих компонентів по-своєму відображає характеристику єдиного юрисдикційного процесу, певний аспект його дійсного існування, в якому процесуальне провадження як наукова категорія призначене для виділення наочної характеристики процесу, його просторово-об'ємного вимірювання на відміну від категорії "процесуальна стадія", призначеної для позначення "тимчасової" динамічної характеристики процесу, й категорії "процесуальний режим", що означає атмосферу розгляду юридичних справ.

Для категорії "процес" пропонувалися різного роду визначення, як, наприклад:

- 1) "процес - це завжди певна сукупність послідовно вчинюваних дій і постановляємих актів" [7];
- 2) "процес - це динамічний склад фактів, що мають юридичне значення" [8];
- 3) У.М. Горшенєв вважає, що "процес - це комплексна система органічно взаємозв'язаних правових форм діяльності уповноважених органів держави, посадовців, а також зацікавлених у вирішенні різних юридичних справ інших суб'єктів права, яка виражається:
 - а) у здійсненні операцій з нормами права у зв'язку з вирішенням певних юридичних справ;